

Folkskolans historia 1842 - 1962

Undervisning före 1842.

Undervisning och kunskapsinhämtning var länge kyrkans och föräldrarnas ansvar. Det fastställs i kyrkolagen från 1686. Framförallt ska prästarna tillsammans med husfadern se till att barnen lär sig tillräckligt för att vara goda kristna. Målet från början var att barnen skulle kunna vissa psalmer, böner och texter utantill för att kunna delta i gudstjänst samt klara av konfirmationen. Man började också lägga vikt vid läskunnighet, i den meningen att man skulle kunna läsa Luthers lilla katekes.

Folkskolestadga 1842 18/6: ett riksdagsbeslut.

Folkskolestadgan från år 1842 innebar att alla barn var skyldiga att förvärva vissa kunskaper och färdigheter. Det handlade inte om en egentlig skolplikt så som vi menar idag utan snarare en läroplikt. Det gick fortfarande bra att föräldrarna själva bedrev hemundervisning men barnen måste då infinna sig i skolan och få sina kunskaper kontrollerade där.

Man bestämde också att ansvaret delas mellan staten och socknarna. Statens skulle se till att utbilda lärare och församlingarna inrätta skola och betala lön till lärarna. Undervisningen hemma skulle delvis fortsätta i form av hemläxor och sedan förhör i skolan.

Lång uppbyggnadsperiod.

Det tog tid innan Sverige faktiskt hade en enhetlig skola och att alla barn gick i skola så som det var tänkt. Det är många faktorer som påverkade den långsamma utvecklingen.

En orsak var bristen på utbildade lärare men också på att många socknar var så fattiga att de inte hade råd att bygga skola och betala ut lön till lärare. På vissa håll erbjöds ambulerande skolor, vilket innebar att läraren flyttade mellan byarna. Men det betydde också att många barn sakade möjlighet att få 6 år sammanhängande undervisning.

Skolan som organisation tar också tid på sig att hitta en bra form. 1842 års folkskolestadga var ett ramverk och gav få detaljer om hur allt skulle gå till, eller exakt vad som skulle läras ut i respektive ämne.

En annan orsak var också att många föräldrar var fattiga så att de inte hade råd att klä barnen, köpa skolmaterial, eller skicka med mat. Fram till 1939 var det föräldrarna som skulle betala för det material som barnen behövde för skolarbetet, även skolböckerna.

Med många fattiga invånare och flera svåra missväxtår under 1800-talet förvärrades situationen. För att få försörjningen att gå runt hemma var det många föräldrar som behövde barnen som arbetskraft.

Det var också många föräldrar som inte tyckte att barnen behövde lära sig mer än att de klarade konfirmationen, det såg helt enkelt inte nyttan av mer kunskaper. Det tog tid att ändra på den uppfattningen.

Ytterligare en orsak som bidrog var avstånden, speciellt på landsbyden. Det kunde bli långa dagar för barnen att gå till och från skolan, på dåliga vägar eller i väglöst land.

Undervisningen.

Redan från början kunde läraren ha stora klasser med blandade åldrar. Därför bedrevs undervisningen enligt lancastermetoden, eller växelundervisning som den kallades i Sverige. Äldre eller mer kunniga eleverna undervisade grupper av elever, därmed kunde fler elever undervisas parallellt i klassrummet samtidigt. Lärarens roll var främst att övervaka detta. Förutom att man kunde undervisa många elever samtidigt innebar denna metod att man utgick från elevernas kunskapsnivå och att eleverna i samma grupp kunde vara av olika åldrar. Debatt om undervisningsmetoden pågick till 1864 då det kom nya direktiv från staten som förbjöd Lancastermetoden.

Från 1864 skulle läraren ägna sig åt direktundervisning av eleverna, och eleverna skulle undervisas klassvis. Det vill säga alla barn i samma ålder tillhör samma klass/årskurs. Det är problematiskt då skolan ofta bara hade ett klassrum och en lärare/lärarinna. Lösning blev att läraren själv ägnade sig åt direktundervisning av en del av eleverna, medan övriga fick uppgifter och övningar de kunde utföra tysta.

Oavsett metod så byggde stora delar av undervisningen länge på att eleven skulle lära sig utantill, förståelse av innehållet kom i andra hand.

Under 1800-talet och fram till 1919 kom undervisningen att domineras av kristendomskunskap, där katekesläsning var en mycket viktig del. Näst efter kristendomskunskapen var läsning och skrivning det viktiga, efter det de fyra räknesätten.

1919 års undervisningsplan.

1919 års undervisningsplan innehåller mer detaljerat vad som faktiskt ska läras ut i respektive ämne. Antalet timmar i kristendomskunskaps minskas ner till 12 timmar i veckan. Samtidigt som lärarna inte längre får använda katekesen som lärobok. Kristendomskunskap är fortfarande viktigt men fokus börjar förskjutas till medborgarfostran som folkskolans övergripande mål, och exempelvis historieämnet blir viktigare.

Man börjar också lägga fokus på kunskaper som barnen kan komma att behöva i det nya samhället som växer fram. En demokrati kräver andra kunskaper än tidigare. Man började även prata om att eleverna ska undervisas i ämnen som var samhället till nytta, så som teknik och naturvetenskap.

1919 undervisningsplan består till 1955

Efter andra världskriget blir det ännu tydligare att samhället har förändrats. Nu började man framföra synpunkter på att skolarbetet ska vara elevaktivt, probleminriktat, verklighetsanknutet, laborativt och undersökande.

Skolan skulle också vara till för alla och i den andan införde man skolmat för alla, tillsatte skolsköterska, skolläkare och skoltandläkare.

På flera håll i landet började man med försöksskolor och erfarenheterna leder fram till ny undervisningsplan 1955. Kyrkans makt över skolan minskade succesivt och staten tog över helt 1958.

1962 kom **LGR 62** och beslut om införandet av 9 årig obligatorisk grundskola, vilket ersatte folkskolan.

Läraren Stina Bäckström, född 1901, Skellefteå:

Min första anställning var att undervisa i den så kallade flyttande mindre folkskolan. Det innebar att man undervisade halva året i en by, och resten av året i en annan by.

Skolrådet hyrde in sig hos någon som hade möjlighet att göra om ett rum till skolsal. Läraren fick oftast bo i ett rum bredvid.

1921 började jag undervisa i Gråberg. Där fick barnen börja skolan vartannat år. Det innebar att jag undervisade årskurserna 1, 3 och 5 ena året och årskurserna 2, 4 och 6 det andra året. Klassen var oftast drygt tjugo elever, ett år hade jag hela tretton nybörjare.

Efter några år bestämdes att alla barn skulle gå i skolan på heltid, då kom en man till mig och sa: "Mina barn ska inte studera. De ska hjälpa till." Men efter några veckor kom de till skolan. Så det blev inga problem.

Fastän jag hade velat bli lärare från det jag var liten, minns jag att jag grät varje dag de första veckorna, och ångrade mitt yrkesval. Jag hade flera årskurser att undervisa, inget schema, inget att hålla mig till. Men när jag fick veta var i Skolstadgarna man kunde läsa om hur man organiserar, blev allt lättare. Jag gjorde ett schema och undervisningen flöt bättre.

Hos bokbindare Lindström i Skellefteå beställde jag läroböcker och allt skrivmaterial. Sedan åkte jag tåg till Skellefteå och hämtade allt. Betalade gjorde jag med mina egna pengar. Tillbaka i Klutmark fick jag gå hela vägen till Gråberg och jag minns att det var väldigt tungt att bära. Föräldrarna fick betala alla skolböcker och allt material. Ibland fick jag vänta väldigt länge på pengarna, det hände att jag inte fick några pengar alls. Men betala Lindström var jag tvungen.

Det var en oskriven lag att läraren hälsade på hemma hos flesta elever under skolarbetet.

Från början kallade barnen mig lärarinnan men när de frågade om de fick säga fröken istället blev jag glad.

En vanlig dag kunde se ut så här:

Redan innan jag ringde i klockan på morgnarna kom alltid något av barn och frågade:

"Vill fröken ha ved?" eller "Vill fröken ha vatten?"

Vattnet fanns på grannens tomt, så det var bra att få hjälp med det. Ved hade jag alltid gott om, barnen var mycket hjälpsamma.

När jag sedan ringde i klockan ställde barnen upp på ett långt led utanför dörren och marscherade in i klassrummet. Dagen började alltid med psalmsång och bön. Sedan fick barnen sätta sig, och jag läste ur någon andaktsbok.

När lektionen började hade två klasser tysta ämnen och den tredje hade till exempel historia, geografi eller kristendom. Om tvåorna hade matematik fick de sitta tysta och räkna själva. Sexorna hade då uppsatsskrivning, de fick skriva om en bild som jag hängt upp på väggen till exempel en månadsbild.

Under tiden hade jag historia med femmorna. Först förhörde jag läxan och sedan fortsatte jag berätta om exempelvis kungarna i Sverige. Så fick de ny läxa från boken. Om någon som satt och räknade ville ha hjälp, fick de komma fram och fråga, men helst skulle de inte störa historielektionen.

Teckningsämnet var också ett tyst ämne. Barnen ritade av föremål som jag visade dem. Det fanns också speciella böcker med förebilder för teckning. De ritade med blyertspennor och färglade med vaxkritor.

I matematik använde jag ofta räknestavarna som extrauppgift, de var bra. Men det var besvärligt att rätta, eftersom det inte fanns facit till dem.

Det fanns inte gymnastiksal på den tiden men vi gick ut i skogen och gjorde naturstudier. På vintern åkte vi skidor. Ibland lät jag barnen gå balansgång på bänkarna i klassrummet!

Musik hade alla årskurser samtidigt och då sjöng vi barnvisor och jag spelade på orgel.

En eftermiddag i veckan hade flickorna slöjd. Pojkarna gick hem då, slöjd blev ett obligatoriskt ämne för dem förrän 1955. Jag satt och läste högt medan flickorna broderade. Det var mycket trevliga timmar.

Lektionerna var 50 minuter och det var alltid rast mellan dem. I början gick jag ut på rasterna, eftersom jag tyckte att jag hade ett visst ansvar för barnen. Men det fanns föräldrar som inte tyckte om att jag lärde barnen ringlekar för de tyckte det var syndigt, så jag slutade med det.

På frukostrasten gick de som bodde nära skolan hem och åt. De övriga hade matsäck med sig som de åt i korridoren.

Ettorna hade lite kortare dag än de andra årskurserna som för det mesta gick sex lektioner. På lördagarna gick vi halva dagen.

På Brännan fanns en expedition där man fick hämta planscher och bilder till undervisningen. Det var främst bilder på djur och växter men även bibliska bilder och karta över Palestina.

Jag undervisade i Gråberg i 12 år och lärde känna hela byn. Sedan fick jag tjänst i Klutmark i 3 år men flyttades sedan därifrån till Ursvikens skola. Där stannade jag ända fram till pensioneringen. Några av eleverna från Gråberg har jag fortfarande kontakt med.

Redigerad text 2017 från intervju 1978, Skellefteå museum arkiv SML 218 b.

Regler och visdomsord för lärare och lärarinnor:

”All god undervisning måste således afse både hjertat och förståndet. Förståndet skall reda och förklara känslor, hjertat värma förståndets begrepp.”

Ur Skolmästarkonst av O.E.L Dahm 1846

Skollärare-regler

§10 En skollärare med takt och ordningssinne, men utan kärlek till barnen, lyser som en måne.

§ 11 Men skollärare med sann och lefvande kärlek till barnen lyser som solen, hvilken äfven värmer.

Ur Tidskrift för folkskollärare och folkskole-bildningens vänner 1849

Regler för en lärarinna

1. Gif inte barnen för långa läxor. De måste ha tid att leka, äta och sova.
2. Låt icke det du lär barnen övergå deras förstånd. Mycket av hvad barnen höra i skolan kunna de ej fatta och lära följaktligen mycket litet däraf.
3. Kom ihåg, att det är barnen som skola tänka, icke du som skall tänka för dem, att det är dem, som du skall förmå tala och icke du som skall tala för dem, att det är de, som skola använda sina krafter, då bli icke dina utslitna i förtid.
4. Försök få en god lärarton. En mjuk, vänlig röst är musik i en skolsal.
5. Öva dina lärjungar i att tala sitt modersmål väl, men avbryt dem inte med dina rättelser under det de tala. När de tystnat skall du komma med dina anmärkningar. Sedan må de omsäga meningen som den bör vara.
6. Upprepa högst sällan en fråga. Vänj dina lärjungar att höra efter hvad du säger. Uppmärksamhet har en lärarinna rättighet att fodra.
7. Gif dina trögare lärjungar tid att tänka efter. Det bästa beröm en inspektör gav en lärarinna var: Hon gav sina trögtänkta pojkar tid att fundera ut svaret på sina frågor.

Ur Tidning för lärarinnor nr 31 1899

Årtal Folkskolans historia 1842-1962:

1842 Folkskolestadgan, riksdagsbeslut om allmän folkskola.

1856 Riksdagsbeslut om att kvinnor skulle få anställas som lärare.

1858 Förordning om småskolan.

1861 Införde en statlig skolinspektion.

1864 Kvinnliga elever antas till dåtidens lärarutbildning.

1868 Folkskolans läsebok utkommer i första utgåva.

1878 Normalplan för folkskolan, den första egentliga läroplanen.

1882 Ny folkskolestadga där skolplikten betonas.

1889 Ny normalplan för folkskolan med bl a ytterligare betoning på kristendomsundervisning.

1897 Ny folkskolestadaga, där katekesen ges ökat utrymme i undervisningen.

1900 Ny normalplan samt tre skolreformer: småskolan, folkskolan och mindre folkskolan.

1919 Ny undervisningsplan för folkskolan, där katekesen togs bort som lärobok.

1921 Ny folkskolestadgad.

1928 Nykterhetsundervisning i folkskolan.

1936-48 Under åren genomförs 7 år obligatorisk skola i Sverige.

1942 Sexualundervisning blir obligatorisk.

1955 Ny undervisningsplan folkskolan. Engelska som alternativ från klass 5.

1958 Kyrkan helt bortkopplad från skolan, staten har högsta ansvaret.

1962 Ny läroplan för grundskolan, Lgr 62. Innebär att folkskolan ersätts med 9 årig grundskola som är obligatorisk, en process som är genomförd 1973 i hela Sverige.

Skellefteå började tidigt med 9 årig grundskola genom att vara en av de 14 kommuner som gavs möjlighet att prova det först, innan det genomförs i hela landet.

1949/50 startade försöksverksamhet med 9 årig grundskola i Skellefteå stads östra distrikt.

1954/55 utökas försöksverksamheten till Skellefteå stads västra distrikt.

1958/59 utökas försöksverksamheten ytterligare och omfattade då hela Skellefteå landskommun.